

292. Прочитайте, дотримуючи правильної інтонації.

Летить, сіється, стелиться, припадає, падає сніг. Ходжу, до всього приглядаюсь і бачу: чисте все стало навкруги, біле. Усе: кожен кущик, дерево кожне, горбки, стеблина всохлого бур'яну — відкрило частку своєї душі. Весь час маєш у собі почуття: ті сніжинки вплинули на тебе, висвітлили потаємний куточок твоєї душі — він заяскрів добрим сяянням тобі й усьому навколиш-

ньому. А можливо, сніг упав на буденну кору повсякденності, омивши, очистивши її, тому й оновився для тебе навколишній світ?

(За Є. Гуцалом)

- Запишіть лише безсполучникові складні речення. Підкресліть у них граматичні основи.
- З'ясуйте смислові відношення між частинами безсполучникових складних речень.
- Укажіть речення, ускладнені однорідними та відокремленими членами.

Вправа 292.

Ходжу, до всього приглядаюсь і бачу:
чисте все стало навкруги, біле. (Послі-
довність дій, процесів або станів). Усе:
кожен кущик, дерево кожне, горбки,
стеблина всохлого бур'яну — відкри-
ло частку своєї душі. (Одночасність
дій, процесів або станів). Весь час маси
у собі почуття: ті сніжинки вплинули
на тебе, висвітлили потаємний кутो-
чок твоєї душі — він зияскрів добрим
сяянням тобі й усьому навколишньому
(Наслідкові відношення).

Примітка. Курсивом виділено речення,
ускладнені однорідними та відокремле-
ними членами.

Безсполучни кове складне речення

*Коли зникає народна мова,
народу більше нема!
відберіть у народу все – він усе може
повернути,
відберіть мову – він ніколи більше
не створить її: вмерла мова
в устах народу – вмер і народ.*

К.Ушинський

Ви знатимете:

- Основні ознаки безсполучникового складного речення

Ви

вмітимете:

- Знаходити безсполучникові складні речення, визначати смислові відношення між їхніми частинами;
- правильно вживати розділові знаки (кому, крапку з комою, тире, двокрапку);
- знаходити і виправляти пунктуаційні помилки на вивчені правила;
- будувати безсполучникові складні речення, використовувати їхні виражальні можливості у мовленні.

Складається з
двох або
більше
рівноправних
між собою
частин

Між частинами
безсполучникового
складного речення
ставимо
розділові знаки

Безсполучнико ве складне речення

Частини
безсполучникового
складного речення
виражають
сміслові відношення

Основний засіб
зв'язку - інтонація

Смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення

Тип відношень	Приклад	Схема речення
Одночасність дій, процесів або станів	Світило сонце, парувала земля <i>(П.Панч)</i> .	[], []. одночасність
Послідовність дій, процесів або станів	Лягло сонце за горою, зірки засіяли <i>(Т.Шевченко)</i> .	[], []. послідовність
Причинові	Пора до двору: сходять місяць і зоря <i>(Нар. творч.)</i> .	[] : [причина].
Пояснювальні	Щастя не кінь: прямої дороги не визнає <i>(Нар. творч.)</i> .	[] : [пояснення].
Умовні	Згаєш хвилину - втратиш годину <i>(Нар. творч.)</i> .	[умова] - [].
Часові	Прийшов березень - минули й турботи <i>(Нар. творч.)</i> .	[час] - [].
Наслідкові	Весною сій - восени збереш <i>(Нар. творч.)</i> .	[] - [наслідок].
Зіставлення або протиставлення	Усе минеться - одна праця залишиться <i>(Нар. творч.)</i> .	[] - []. зіставлення

**У безсполучникових складних реченнях частини
можуть вимовлятися з інтонацією переліку,
пояснення, зіставлення**

Переліку

**Минула осінь,
відхурделила зима,
настала бентежна пора
року (М.Стельмах).**

Пояснення

**Усяк розумний по-своєму:
один спершу, а другий
потім. (Народна
творчість).**

Зіставлення

**Пора пройде – інша
прийде. (Народна
творчість).**

Між частинами безсполучникового складного речення можуть вживатися такі розділові знаки:

Кома

Бузково пахне
вечорова
тиша, садками
ніч крадеться
у село
(С.Жадан).

Крапка з комою

Вже й ніч
землю обіймає;
зійшов місяць і
вдарив ясним
промінням по
білих хатах
(М.Вовчок).

Двокрапка

Глянь, моя
мила: зорі
повисли над
Дніпром
(П.Тичина).

Тире

Глянеш – в
плесі
відбиті
справжні
зорі небесні
(Д.Білоус).

Стаavimo кому

Коли частини безсполучникового складного речення виражають одночасність або часову послідовність подій чи явищ і вимовляються з інтонацією переліку

Нас кличе у мандри дорога, нам грає чарівна струна (С.Фоменко). [], []

Кома і крапка з комою в безсполучниковому складному реченні

Ключові слова теми:

Кома, крапка з комою в безсполучниковому складному реченні

Одночасність, сумісність дій, перелічення фактів;
сміслова самостійність

Стаavimo кpапкy з комою

Якщо частини безсполучникового складного речення дуже поширені і в середині їх уже є свої розділові знаки

Все раділо, стрічаючи день; і день зрадів, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий (*Панас Мирний*). []; []

Якщо частини безсполучникового складного речення далекі за змістом

Ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою (*Т.Шевченко*). []; []

Пунктуаційний практикум

Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою, пливе човен по Дунаю один за водою. Літа орел, літа сизий попід небесами; гуля Максим, гуля батько степами – лісами. У неділю вранці–рано поле крилося туманом; у тумані, на могилі, як тополя, похилилась молодиця молодая. Ген, стогне завірюха, котить, верне полем; стоїть Катря серед поля, дала сльозам волю. У гаю, гаю вітру не має; місяць високо, зіроньки сяють.

(З тв. Т.Шевченка)

Творче конструювання

[], [].
одночасність

Гнуться клени ніжними коліном, чорну хмару сріблять голуби (М.Рильський).

[], [].
послідовність

Сонце сховалось за зелені хмари, з полудня вітер повіяв, зробилась одлига (П.Мирний).

[]; []; []; [].
одночасність

Сонце, підіймаючись угору, привітно сяє – гріє; вітерець легенький дише; жайворонки, в'ючись над дорогою, щебечуть; там, у темненькому лісочку, кують зозулі (Панас Мирний).

Двокрапка між частинами безсполучникового складного речення

Ключові слова теми:

Двокрапка в безсполучниковому складному реченні

Розкриття, пояснення, уточнення змісту

Ставимо двокрапку

Наприклад:

Коли наступна частина
пояснює зміст першої

Закон життя один: вірно служити
своїй державі (М.Стельмах).
[]:[пояснення]

Якщо друга частина
виражає причину того,
про що йдеться в першій

Умовк кобзар сумуючи: щось руки
не грають (Т.Шевченко).
[]:[причина]

Коли наступна частина
доповнює зміст першої

Поглянь: вуалі білосніжні смагляві
вишні надягли (Д.Іванов).
[]:[доповнення]

Лінгвістична гра “Третє зайве”

І сниться хлопцеві: Полісся
Встає в чаруючій красі
І от до сонця підвелися
На зрубі зрощені ліси

В болючому серці усе приберіг:
І села веселі і ріки бурхливі
В досвітньому полі зарощений плуг
Осінні тумани, веснянії зливи
Оббризканий квітом і променем луч

І знову усе по-новому
Вчувається й сниться мені:
Земля під ударами грому
Гойдає сади весняні.
М.Стельмах

Пунктуаційний практикум

Зірвіть квітку: інакше не зірвана вона ганебно зів'яне сама. Не бреші: брехня ніколи не виходить на добре. У любові є такі вади: ворогувати і знову примирення. Не забувай: добре ім'я цінніше за найбільше багатство. Пам'ятай: смак визначається не по шкарлупі, а по ядру. Затям: доброзичливість вартісніша за золото і срібло. Знай: лише добрий добро в серці має.

Тире між частинами безсполучникового складного речення

Ключові слова теми:

Тире в безсполучниковому складному реченні

Протиставлення — зіставлення змісту

Вказівка на умову, час, наслідок, порівняння

Швидка зміна подій

Стаavimo тире

Наприклад:

Коли зміст однієї частини речення протиставляється (або зіставляється) змістові другої

Древо міцне корінням – людина трудовим корінням (Народна творчість).

Коли перша частина вказує на умову або час дії, про яку йдеться у другій частині

Є здоров'я – є все (Народна творчість).

[умова] - []

Посієш впору – матимеш зерна гору (Народна творчість)

[час] - []

Коли друга частина виражає наслідок або висновок з того, про що йшлося у першій частині

Продержало з тижлень морозом – земля залякла – як кістка (Панас Мирний).

[] - [наслідок]

Стаavimo тире

Наприклад:

**Якщо у другій частині
міститься порівняння**

То не хмара – біла пташка хмарою
спустилась (Т.Шевченко).
[] - [порівняння]

**Якщо в предикативних
частинах зображується
швидка зміна подій**

Двері скрипнули – з'явився батько
(М.Коцюбинський)

Установи відповідність

Глибше орати

Розум без книги

На годину спізналися

Умієш їздити

Замолоду працюєш

Брови нависли

Птах без крил

На старість пануєш

За рік не доженеш

Умій падати

Злоба на мислі

Більше хліба мати

Глибше орати - більше хліба мати

Розум без книги - птах без крил

На годину спізналися - за рік не доженеш

Умієш їздити - умій падати

Замолоду працюєш - на старість пануєш

Брови нависли - злоба на мислі

Творче конструювання

[] - [наслідок].

На поле набігла тінь – ділянка темніє (В. Баняк).

[час] - [].

Прийде година – достигне і калина (Народна творчість).

[умова] - [].

Захочеш пити – підеш до струмка (Народна творчість).

[] - [].
зіставлення

Літо дбає – зима поїдає (Народна творчість).

Тестові завдання

1. У безсполучниковому складному реченні *Над лісами, підпливаючи стекою, тремтіло підлиняле блакиттю небо в ньому танули тонкі крижини білих хмарин* (М. Стельмах) потрібно поставити

- А. Кому.
- Б. Крапку з комою.
- В. Двокрапку.
- Г. Тире.

2. Правильна схема речення *Нізвідки й непахло грозою і небо і ліси мали дрімливий перепочинок літа* (М. Стельмах) (розділові знаки вилучено)

- А. [], [].
одночасність
- Б. []: [доповнення].
- В. [] - [наслідок].
- Г. []: [причина].

Тестові завдання

3. Двокрапку треба вжити між частинами безсполучникового складного речення

А. У підсинену провулку білосніжність поступово вливається рожеве світло широкої вулиці скоро скінчиться провулок.

Б. Переселяв я рій так розкопавши джмелине гніздо, перекладав джмелині стільники разом із мохом у невеличкий дерев'яний ящик і ставив його на місці розкопаного гнізда.

В. Побілів і потеплішав пісок з кущів спала роса.

Г. Цокотять у траві коники пахне гарячим полем (З *тв. О.Аврамчука*).

4. Установити відповідність між безсполучниковими складними реченнями та схемами-моделями їх (розділові знаки випущено).

1. [] - [наслідок].

2. [], [].
одночасність

3. []: [доповнення].

4. [], [].
послідовність

А. З посадки вискочили в чисте поле віття акації замигтіло їм настояною тишею червоної пшениці рожевих гречок і золотозубих соняшників.

Б. Опустилися на землю хуртовини прийшла дівчині біда,

В. З маревом далеких років лісник стає на човен зриває лілею і враз застигає далеко-далеко на заході обіззався глухий грім.

Г. По крапельці дрімотно зростають тіні по крапельці дрімотно скапує час (З *тв. М.Стельмаха*).

Відповіді: 1-А; 2-В; 3-Б; 4: 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-А.

304. Перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Пам'ятай смак визначають не по шкаралупі а по ядру. 2. Зло таїть-ся за гарною подобою гадюка ховається в траві. 3. Риба вже не потребує принади вона спіймана. 4. Ужалені скорпіоном лікуються так вони тим же скорпіоном натирають рану. 5. Братайся не з тими хто зло ховає. Знай лише добрий добро в серці має. (За Г. Сковородою)

- Визначте й підкресліть у реченнях граматичні основи.
- Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

**Є золото і перл багато,
Та розумні уста – найцінніший то посуд.**

**Серце розумне знання набуває,
вухо премудрих шукає знання.**

**Своє серце зверни до навчання,
а вуха свої до розумних речей.**

З “Книги приповістей Соломонових”

Розділові знаки в безсполучникових складних реченнях

Розділовий знак	Ставимо між частинами безсполучникового складного речення, якщо...	Приклад
кома	перераховуються якісь факти, послідовні чи одночасні події	Небо скоро затяглося хмарами, стало мрячити (О. Гончар).
крапка з комою	частини далекі за змістом або мають внутрішні розділові знаки	Не титули і не герби, не банків лондонських скарби — зарука щастя й миру; ні, не гонитва за добром, не книги й докторський диплом дають утіху щиру (Р. Бернс).

двокрапка	друга частина виражає причину того, про що йдеться в першій, доповнює або пояснює її	Я завжди говорив: уся справа в грамотно вибраному творчому кредо (С. Жадан).
тире	- частини зіставляються, протиставляються, виражають різку зміну подій; - перша частина виражає умову того, про що йдеться в другій; - друга частина виражає наслідок або висновок з першої; - друга частина виражає порівняння з першою.	Плакати хотілось — сльози не текли (Олександр Олесь).

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

параграфи 26-28

завдання на вибір:

або

пройти

тестування <https://vseosvita.ua/test/start/hdu318>

або

із доданого файлу виписати БСР, поставити розділові знаки, підкреслити граматичні основи.